

STRESZCZENIE

Joanna Cieřlikowska

Poczucie własnej i zespołowej skuteczności nauczycieli w pracy z uczniami z wybranymi specjalnymi potrzebami edukacyjnymi

Rozprawa doktorska przygotowana pod opieką naukową prof. dr hab. Ewy Filipiak

Słowa kluczowe: poczucie własnej skuteczności nauczycieli, poczucie zespołowej skuteczności nauczycieli, edukacja włączająca, uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, nauczyciel ucznia zdolnego, nauczyciel ucznia z dysleksją.

Przedmiotem badań własnych jest **poczucie skuteczności nauczycieli w pracy z uczniami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi**. W związku z tym, że ta grupa uczniów jest grupą niejednorodną, przeprowadzono badanie poczucia skuteczności nauczycieli odnoszonego do dwóch wybranych grup – **uczniów z dysleksją** oraz **uczniów zdolnych**. Przyczyny ich wyboru uzasadniono w części teoretycznej pracy.

W badaniach poczucie skuteczności nauczycieli rozpatrywane było w czterech kontekstach. Dwa z nich stanowiły przedmiot badań, są to: 1) analizy dokonywane przez pryzmat indywidualnych działań nauczyciela w klasie szkolnej z uczniami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, konstytuujące poczucie własnej skuteczności nauczycieli w pracy z uczniami z dysleksją i z uczniami zdolnymi; 2) analizy dokonywane przez pryzmat wspólnotowości działań nauczycieli w szkole jako organizacji wobec uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, konstytuujące poczucie zespołowej skuteczności nauczycieli w pracy z uczniami z dysleksją i z uczniami zdolnymi. Dodatkowo kontrolowane były dwa inne wymiary poczucia skuteczności, to jest: 3) poczucie własnej skuteczności nauczycielskiej w zakresie możliwości wypełniania zadań przypisywanych roli zawodowej nauczyciela; 4) *interteacher component* – stabilny komponent ogólny, uogólnione poczucie skuteczności.

Badania służyły realizacji celów poznawczych oraz praktyczno-wdrożeniowych. Do pierwszych z nich zaliczyć można rozpoznanie poczucia skuteczności nauczycieli w czterech wymienionych powyżej aspektach, a także ustalenie związków między nimi. Dodatkowo ustalono także związki między wybranymi komponentami poczucia skuteczności nauczycieli a takimi zmiennymi jak: poziom kompetencji kooperacyjnych nauczycieli, staż pracy, stopień awansu zawodowego, dodatkowe kwalifikacje i certyfikowane kompetencje,

sukcesy zawodowe. Okazuje się, że nauczyciele mają wysoki poziom skuteczności we wszystkich badanych aspektach za wyjątkiem poczucia własnej skuteczności w pracy z uczniami z dysleksją. Ich kompetencje kooperacyjne są na przeciętnym poziomie. Deklarują, że odnoszą sukcesy dydaktyczne i wychowawcze w pracy z uczniami z dysleksją i z uczniami zdolnymi, niski jest tylko ich poziom sukcesu naukowego. W przeważającej części nie posiadają dodatkowych kwalifikacji i kompetencji do pracy z wybranymi grupami uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, doskonaląc się kończą zazwyczaj formy krótkie szkoleń. Wykazano istotną statystycznie zależność między wszystkimi sześcioma badanymi komponentami poczucia skuteczności, a także między poczuciem własnej i zespołowej skuteczności nauczycieli w pracy z uczniami z dysleksją i z uczniami zdolnymi a ich sukcesami zawodowymi w pracy z tymi grupami uczniów.

Dostarczenie danych empirycznych z badań stało się impulsem do realizacji celów praktyczno-wdrożeniowych w zakresie:

- rekomendacji dla praktyki edukacyjnej konieczności i możliwości zwiększania poczucia skuteczności nauczycieli, zarówno własnej, jak i zespołowej, wdrażania systemów mentoringowych, monitorowania i ewaluacji skuteczności zawodowej nauczycieli, zwłaszcza w zakresie edukacji włączającej;
- rekomendacji dla szkół i instytucji powiązanych z systemem doskonalenia zawodowego nauczycieli w zakresie wyznaczenia kierunków podnoszenia, uzupełniania i aktualizowania kwalifikacji zawodowych nauczycieli oraz nabywania przez nich nowych kompetencji;
- rekomendacji dla szkolnictwa wyższego w zakresie konieczności i możliwości zwiększania poczucia skuteczności kandydatów na nauczycieli, między innymi poprzez przygotowywanie przyszłych nauczycieli do skutecznego wypełniania roli zawodowej nauczyciela, w tym w obszarach pracy z uczniami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi;
- implementacji do praktyki nieznanego na polskim gruncie „Modelu zespołowego poczucia skuteczności w szkole” (Goddard i in., 2004) poprzez wskazanie możliwości przełożenia teorii na konkretne działania, narzędzia, procedury.

W badaniach zastosowano hipotetyczno-dedukcyjny model badawczy, z wykorzystaniem wnioskowania dedukcyjnego i strategii badań ilościowych. Były to badania przekrojowe korelacyjne, w których głównymi metodami uczyniono metodę testowania i metodę sondażu diagnostycznego. Wykorzystano cztery narzędzia oparte na samoopisie: autorski Indeks Specyficznego Poczucia Skuteczności u Nauczycieli – SPOSUN wraz

z kwestionariuszem; Skala Uogólnionej Własnej Skuteczności – GSES w polskiej wersji autorstwa Ralfa Schwarzera, Michaela Jerusalema i Zygryda Juczyńskiego; Profil Kompetencji Społecznych – PROKOS autorstwa Anny Matczak i Katarzyny Martowskiej; Norweska Skala Poczucia Własnej Skuteczności Nauczycieli – NTSES (*Norwegian Teachers Self-Efficacy Scale*) w polskiej wersji autorstwa Łukasza Baki.

W skład grupy badawczej weszło 300 nauczycieli pracujących w 18 szkołach na terenie województwa kujawsko-pomorskiego, wyodrębnionych poprzez próbę losową i losowanie wielostopniowe, warstwowo-grupowe. Badania pilotażowe przeprowadzono w 2021 roku, a badania właściwe w roku 2022.

Badania nad poczuciem skuteczności nauczycieli nadal są aktualne i potrzebne ze względu na ich kluczową rolę w kształtowaniu jakości procesu nauczania, a także ze względu na dynamiczne zmiany w edukacji, w tym nowe wyzwania, takie jak praca z uczniami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. W Polsce zupełnie nieobecny zagadnieniem jest poczucie skuteczności nauczycieli w edukacji włączającej, w pracy z uczniami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, w tym z uczniami z dysleksją i z uczniami zdolnymi. W tendencjach światowych od 20 lat najnowszym badaniem wymiarem poczucia skuteczności nauczycieli jest zespołowe poczucie skuteczności (eksplorowane w Polsce zaledwie od 5 lat). Wciąż brakuje zgodności co do pomiaru tego konstrukt, na gruncie polskim nie ma dostępnego narzędzia do badania poczucia skuteczności zespołowej nauczycieli, co więcej, zagadnieniem tym zajmuje się znikoma liczba badaczy. Nie pojawia się ono jako przedmiot badań, a nieliczni naukowcy opisujący konstrukt z poziomu teorii, posiłkują się wyłącznie literaturą zagraniczną.

W świetle zidentyfikowanych luk badawczych i braku w Polsce charakteryzujących się trafnością standaryzowanych narzędzi dedykowanych do badania szczegółowych, wąsko definiowanych sytuacyjnych konstruktów, jakimi są „poczucie własnej skuteczności nauczyciela w pracy z uczniami z dysleksją i uczniami zdolnymi” oraz „poczucie zespołowej skuteczności nauczyciela w pracy z uczniami z dysleksją i uczniami zdolnymi”, skonstruowano własne narzędzie, nazwane Indekssem Specyficznego Poczucia Skuteczności u Nauczycieli – SPOSUN, które poddano eksperckiej walidacji oraz sprawdzeniu rzetelności skal. Może ono przyczynić się do powiększenia zasobu narzędzi stosowanych w praktyce edukacyjnej przez samych nauczycieli w celu zrozumienia własnej skuteczności w określonych obszarach działań, lepszej komunikacji w zespole, monitorowania skuteczności współpracy i wspólnej odpowiedzialności za osiągnięcia rozwojowe uczniów, rozwoju wzajemnego wsparcia, poszukiwania liderów działań, a także identyfikacji obszarów wymagających doskonalenia zawodowego.

Wyniki analiz teoretycznych oraz przeprowadzonych badań opisano w rozprawie składającej się z siedmiu rozdziałów umieszczonych w trzech częściach: I. Ramy teoretyczne, II. Metodologia badań własnych, III. Poczucie własnej i zespołowej skuteczności nauczycieli. Prezentacja i interpretacja wyników badań własnych. Całość pracy kończy podsumowanie i dyskusja wyników, wskazująca na implikacje edukacyjne.

